

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Структурна реформа національної системи вищої освіти спрямована на забезпечення мобільності, працевлаштування і конкурентоздатності фахівців із вищою освітою, реалізацію ідей Болонського процесу. Традиційні форми професійної підготовки майбутніх фахівців економічних спеціальностей, які будуть працювати за умов нестабільності зовнішнього середовища на підприємствах і в організаціях з нестабільним внутрішнім середовищем, не в повній мірі відповідають сучасним вимогам суспільства.

В таких умовах провідне місце у структурно-логічній схемі підготовки фахівця, здатного вирішувати складні професійні завдання, займає навчальна дисципліна «Безпека життєдіяльності», що використовує досягнення та методи філософії, біології, фізики, хімії, соціології, екології, економічної теорії, економіки підприємств тощо. В процесі формування компетенцій з питань безпеки життєдіяльності звертається увага на особовий аспект підготовки майбутніх фахівців економічних спеціальностей, у яких необхідно сформувати культуру безпеки, уміння оцінити середовище перебування щодо особистої безпеки, безпеки колективу, суспільства та здатність до вирішення професійних завдань, пов'язаних із гарантуванням збереження життя та здоров'я персоналу об'єктів господарювання, в умовах небезпечних і надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, компетентність, професійна підготовка, фахівці економічних спеціальностей, культура безпеки.

Постановка проблеми. Традиційні форми професійної підготовки майбутніх фахівців економічних спеціальностей не в повній мірі відповідають сучасним вимогам суспільства. Забезпечення гнучкості виробництва вимагає підготовки працівників, здатних швидко адаптуватися до нових умов виробництва на різних ділянках виробництва. Мобільність персоналу прямо пов'язана з рівнем освіти та фундаментальною спеціальною підготовкою. До того ж, темпи розвитку і зростання обсягів виробництва, можливості збільшення внутрішнього валового

продукту тощо залежать від того, наскільки професійний рівень конкретного працівника відповідає потребам розвитку економіки. Виникнення проблеми пов'язане з існуючими суперечностями між вимогами суспільства щодо підготовки конкурентоспроможних фахівців економічних спеціальностей, здатних розв'язувати проблемні ситуації та нестандартні професійні завдання з урахуванням ризику виникнення техногенних аварій і природних небезпек, дбати про особисту і колективну безпеку в межах своїх повноважень, і можливостями традиційної системи підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах, яка орієнтована на набуття практичних умінь та навичок, для якої притаманний потяг до операційної, виконавчої діяльності. І, як результат – на виробництві продовжує панувати «безособистісний підхід до працівника».

Аналіз актуальних досліджень. З аналізу робіт, присвячених проблемі компетентності, можна зробити висновок, що у переважній більшості досліджень вона розглядається як професійна та соціально-психологічна (комунікативна). Водночас зрозуміло, що однією з найважливіших цілей освіти, і особливо вищої, є формування поряд з професійною та соціально-психологічною і загальною життєвою компетентності. Проблеми формування професійної компетентності стали предметом дослідження Т. Банщикової, В. Безрукової, А. Маркової, О. Хуторського, О. Шахматової та інших. Під професійною компетентністю розуміється сполучення психічних якостей та такий психічний стан, що дозволяє «діяти самостійно та відповідально, як володіння людиною здатністю умінням виконувати певні трудові функції [1, с. 31]. Аналіз поняття професійної компетентності та її компонентної структури дає підставу вважати навчальну компетентність, якої мають досягти студенти, професійною.

Відтак професійна підготовка з безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців економічних спеціальностей, які будуть працювати за умов нестабільності зовнішнього середовища на підприємствах і в організаціях з нестабільним внутрішнім середовищем, не може здійснюватись з використанням традиційних технологій навчання. Наукові основи формування професійної компетентності у фахівців економічного спрямування знайшли своє відображення у працях

Є. Березняка, В. Бондаря, Л. Карамушки, Ю. Конаржевського, В. Пікельної, Т. Сорочан, Т. Шамової та інших.

Мета статті – дослідження практичних аспектів формування компетенцій з безпеки життєдіяльності у майбутніх фахівців фінансово-економічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Професійна компетентність з безпеки життєдіяльності відбиває стосунки фахівця з професійним простором і містить такий вимір безпеки, який пов'язаний безпосередньо професійною діяльністю і зумовлений нею. Формування професійної компетентності з питань безпеки включає наступні аспекти: формування умінь і навичок з видів діяльності, які здійснюються не тільки в безпечних умовах, але і в умовах ризику; спеціальну теоретичну підготовку до безпечної життєдіяльності (осмислення загальних проблем ризику, безпеки, небезпеки тощо); психологічну підготовку до безпечної життєдіяльності (формування сміливості, рішучості, готовності до діяльності в умовах прийняттого ризику тощо); розвиток якостей особистості, необхідних для безпечної життєдіяльності (далекоглядності, гуманності, оптимістичність тощо, як основи безпеки окремої людини і суспільства в цілому).

Втілення сучасних принципів управління дуже ускладнене і потребує радикального перегляду всієї філософії сучасного бізнесу, виробництва і культури, зміни психології осіб, які працюють, особливо нового покоління управлінських кадрів, значного підвищення їх компетентності, зміцнення та зростання особистісного і професійного потенціалу. Отже, можна сформувати такі основні вихідні передумови нової парадигми менеджменту: ставка робиться на людину, що самореалізується (на відміну від людини економічної і соціальної); організація складається з людей, об'єднаних спільними цінностями; організації повинно бути притаманне постійне оновлення, що визначається внутрішнім прагненням і націлене на пристосування до зовнішніх чинників, головним з яких є споживач; організація повинна мати такі характеристики: невеликі підрозділи, укомплектовані меншою кількістю компетентних фахівців; невелика кількість рівнів управління; орієнтована на споживачів продукція.

Для перетворення управління на реальність в організації має функціонувати певна категорія керівників (менеджерів), які здійснюють роботу з управління. У західній практиці менеджер – це суб'єкт управління в організації, професійний керівник, який усвідомлює, що він є представником особливої професії, а не просто інженером, чи економістом, який здійснює управління. У вітчизняній практиці спеціальна підготовка професійних менеджерів у вищих навчальних закладах лише розпочалася, тому необхідно з певною обережністю ставити знак рівності між поняттями «керівник організації» та «менеджер організації», хоча реально вони виконують одну й ту саму управлінську функцію. Підготовка професійних менеджерів є однією з найважливіших передумов реформування нашого суспільства та входження його в міжнародний простір.

Аналіз особливостей роботи менеджерів свідчить, що через складність управлінської діяльності до них висувається багато вимог. Цікавим є підхід Л. Дафта, який виокремлює три основні категорії навичок менеджера: концептуальні, людські, технічні. Концептуальні навички – це когнітивні (пізнавальні) здатності менеджера сприймати організацію як єдине ціле і водночас чітко виокремлювати взаємозв'язки, що існують між її частинами. До них належать мислення менеджера, його вміння опрацьовувати інформацію, здійснювати планування, визначати перспективи діяльності організації. Людські навички – це здатність менеджера до роботи з людьми та з їхньою допомогою, а також уміння ефективно взаємодіяти як член команди. Ці навички виявляються в тому, як менеджер ставиться до співробітників, як він їх мотивує, як сприяє їхній діяльності та координує її, подає приклад, як спілкується та розв'язує конфлікти. Технічні навички – це спеціальні знання та вміння, потрібні для виконання робочих завдань, тобто навички використання методів, технологій та обладнання, необхідних для виконання конкретних функцій. Володіння менеджером технічними навичками передбачає наявність професійних знань, аналітичних здібностей і вміння правильно використовувати інструментальні та інші засоби для розв'язання проблем у даній конкретній галузі.

Встановлено, що у міру просування менеджерів східцями ієрархії в організації, потреба у технічних навичках знижується, а набувають значення людські та концептуальні навички. Можна виділити такі обов'язкові для менеджера якості: компетентність (кожен керівник має знати, як виконувати свою роботу на високому професійному рівні); висока відповідальність, особиста гідність; відчуття нового та вміння йти на розумний ризик, творчо розв'язувати проблеми, сміливість у прийнятті рішень; гнучкість, розуміння ситуації, гостре сприйняття нових потреб, відчуття часу, подій; висока працездатність, постійне прагнення бути кращим і робити все якнайдосконаліше; комунікабельність, здатність установлювати контакти; увага до підлеглих. Усі ці якості мають інтегральний характер, адже містять у своєму складі простіші компоненти. Зокрема, здатність творчо розв'язувати проблеми залежить від загального складу особистості, типу мислення, інтуїції тощо.

Робота менеджера щоденно протікає в постійно змінюваному середовищі. Для того, щоб організація функціонувала ефективно в таких умовах, менеджер повинен стимулювати професійне зростання підлеглих і себе самого. Отже, менеджер повинен володіти якостями підприємця, якому притаманна заповзятливість і потреба у самореалізації на шляху пошуку нових ідей у різних сферах діяльності, використовуючи будь-яку можливість свідомо діяти в умовах підвищеного ризику.

Змістову основу терміна «підприємництво» складає процес пошуку і реалізації підприємцем нових ідей, дії якого характеризуються надією на отримання прибутку і готовністю до втрат. Успіх у підприємстві базується на здатності підприємця ухвалювати обґрунтовані рішення. Підприємець є ключовою фігурою у ринковій економіці. Отже, це людина, яка постійно вигадує щось нове, або поліпшує вже існуюче і реалізує це у практичній діяльності в умовах підвищеного ризику. Підприємець здійснює самостійну, систематичну, ініціативну, ризикову діяльність, спрямовану на виробництво товарів та надання послуг з метою одержання прибутку або особистого доходу і передбачає здійснення нововведень. Таким чином, підприємець – це суб'єкт, що поєднує у

собі комерційні, організаторські та новаторські здібності для пошуку і розвитку нових видів, методів виробництва, нових благ та їх нових якостей, нових сфер застосування капіталу. Саме ініціатива, самостійність, творчість та динамізм, дозволяють енергійним людям, якими і є підприємці, перетворювати цікаві ідеї на реальність.

Джерелом підприємницької діяльності є зовнішнє середовище. Менеджмент ініціюється внутрішнім середовищем організації, а зовнішнє середовище розглядається як джерело можливостей або загроз, адже він існує заради результатів, які досягаються в зовнішньому середовищі. В результаті аналізу видно, що підприємництво і менеджмент мають багато спільного. Підприємницька діяльність на сучасному етапі теж вимагає колективних дій однодумців. Тому підприємцю необхідно володіти навичками менеджменту. Підприємець, який не вміє керувати, приречений на поразку. Але не всі підприємці – професійно підготовлені менеджери. У цьому випадку вони повинні для реалізації своєї ідеї запрошувати в команду менеджерів.

Кінцевим результатом роботи менеджера є ухвалення рішення. Оскільки сфера діяльності сучасного менеджера надзвичайно різноманітна, а рішення ухвалюються ним в умовах впливу значної кількості факторів внутрішнього і зовнішнього характеру, то він повинен володіти знаннями не тільки в області організації виробництва, підприємництва, мікро- і макроекономіки, комерційної діяльності, фінансово-кредитної, а й широким колом математичних методів (статистики, теорії ймовірностей, лінійного програмування і т.д.), вміти працювати на сучасному комп'ютері. Знайомство менеджера з дисциплінами безпеки життєдіяльності дозволяє ухвалювати ефективні управлінські рішення з урахуванням ризику природних та техногенних небезпек.

У сучасному соціально-економічному середовищі рівень сформованості у майбутніх фахівців економічних спеціальностей професійних компетенцій щодо дотримання безпечних умов праці значною мірою залежить від результативності запровадження інноваційних технологій навчання за двома напрямками: співпраця з виробничими структурами під час виробничої практики та відтворення

виробничої діяльності в навчальних аудиторіях. Це дозволяє змінити акценти в процесі навчання з установок на освітню підготовку – на персоніфікований, діяльнісний процес, коли формується головний спонукальний мотив навчальної діяльності – професійний інтерес у поєднанні з самореалізацією і орієнтацією на розвиток особових і професійно важливих якостей.

Внутрішніми системоутворюючими факторами формування компетентності з питань безпеки в педагогічному процесі є вивчення навчальних дисциплін циклу безпеки життєдіяльності (безпека життєдіяльності, основи охорони праці, охорона праці в галузі, цивільний захист) і комплексних дисциплін (регіональна економіка та природокористування тощо), діяльність методичних об'єднань викладачів природничо-математичних дисциплін в системі вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації. Викладачі вищої школи, особливо ті, хто викладає дисципліну «Безпека життєдіяльності», повинні розуміти, що компетентність з безпеки життєдіяльності передбачає насамперед пильність; передбачення; порядність; осмислене ставлення до подій, що несуть собою потенційні або реальні загрози, небезпеки, виклики, ризики; проникнення в сутність явищ, адекватне на них реагування, з метою запобігання або мінімалізації шкоди; компетентне управління силами і засобами забезпечення безпеки життєдіяльності в будь-яких умовах, навіть самих несприятливих.

Формування компетентності з питань безпеки в будь-якій країні повинно стати сутністю інтеграційного процесу в освітньому просторі. Сучасний викладач повинен бути готовим для вирішення цього завдання. В сучасному світі сформувалося розуміння того, що освоєння людьми принципів безпеки збільшує ресурси виживання, життєстійкості націй, цивілізацій, конкретної людини. Введення в зміст освіти України дисципліни «Безпека життєдіяльності» обумовлено об'єктивними реаліями нової епохи, характером глобальних викликів і загроз, що вимагають адекватної відповіді. В Україні накопичено гіркий досвід практичного формування компетенцій з безпеки життєдіяльності на прикладі Чорнобильської АЕС.

Мета вивчення дисципліни полягає у набутті студентом компетенцій, знань,

умінь і навичок для здійснення професійної діяльності за спеціальністю з урахуванням ризику виникнення техногенних аварій й природних небезпек, які можуть спричинити надзвичайні ситуації та привести до несприятливих наслідків на об'єктах господарювання, а також формування у студентів відповідальності за особисту та колективну безпеку [3]. Отже, засвоївши дисципліну «Безпека життєдіяльності», майбутні бакалаври повинні володіти компетенціями з питань безпеки життєдіяльності у відповідних напрямках підготовки для вирішення професійних завдань, пов'язаних із гарантуванням збереження життя та здоров'я персоналу об'єктів господарювання в умовах небезпечних і надзвичайних ситуацій.

Основні загальнокультурні компетенції охоплюють: культуру безпеки і ризик-орієнтоване мислення, при якому питання безпеки, захисту й збереження навколишнього середовища розглядаються як найважливіші пріоритети в житті й діяльності; знання сучасних проблем і головних завдань безпеки життєдіяльності та вміння визначити коло своїх обов'язків з питань виконання завдань професійної діяльності з урахуванням ризику виникнення небезпек, які можуть спричинити надзвичайні ситуації та привести до несприятливих наслідків на об'єктах господарювання; вміння оцінити середовище перебування щодо особистої безпеки, безпеки колективу, суспільства, провести моніторинг небезпечних ситуацій тощо. Професійні компетенції фахівців економічних спеціальностей охоплюють: здатність орієнтуватися в основних нормативно-правових актах в області забезпечення безпеки; знання організаційно-правових заходів забезпечення безпечної життєдіяльності та вміння обґрунтувати та забезпечити виконання у повному обсязі заходів з колективної та особистої безпеки; вміння забезпечити координацію зусиль виробничого колективу в попередженні виникнення надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків; здатність орієнтуватися в основних методах і системах забезпечення техногенної безпеки, обґрунтовано вибирати відомі пристрої, системи та методи захисту людини і природного середовища від небезпек; вміння оцінити сталість функціонування об'єкту господарювання в умовах надзвичайних ситуацій та

обґрунтувати заходи щодо її підвищення тощо [3].

Навчальна дисципліна «Безпека життєдіяльності» займає провідне місце у структурно-логічній схемі підготовки фахівця за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр», оскільки є дисципліною, що використовує досягнення та методи фундаментальних та прикладних наук з філософії, біології, фізики, хімії, соціології, психології, екології, економіки, менеджменту тощо і дозволяє випускнику вирішувати професійні завдання за певною спеціальністю з урахуванням ризику виникнення внутрішніх і зовнішніх небезпек, що спричиняють надзвичайні ситуації та їхніх негативних наслідків. Програма дисципліни повинна відповідати таким вимогам [2]: зручність користування програмою як викладачеві, так і студентові, за рахунок ясної структури викладу і точних термінів та визначень; можливість використання індивідуального підходу до навчання майбутніх фахівців; наявність широкого переліку тем, завдань, різних форм аудиторної та позааудиторної роботи; відповідність кожному модулю окремої глави або розділу в підручнику; відкритість програми для постійного розширення інформації; створення передумов для активної взаємодії всіх учасників навчального процесу.

Відповідно до цих вимог нами скоригована модульна типова навчальна програма нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» для вищих навчальних закладів [3].

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи формування у студентів відповідальності за особисту та колективну безпеку (1. Теоретичні основи безпеки життєдіяльності. Основні поняття та визначення. Таксономія небезпек. Системний аналіз; 2. Ризик, як кількісна оцінка небезпеки. Застосування ризик-орієнтованого підходу для побудови імовірнісних моделей НС. Управління ризиком; 3. Культура безпеки як елемент загальної культури, що реалізує захисну функцію людей. Складові культури, безпеки на індивідуальному, колективному і суспільному рівнях. Етапи поліпшення стану безпеки на колективному рівні).

Змістовий модуль 2. Природні, техногенні та соціально-політичні загрози, характер їх проявів і наслідки (4. Джерела та фактори небезпеки життєдіяльності

людини. Попередження їх негативної дії; 5. Природні небезпеки. Класифікація. Запобігання. Ліквідація наслідків; 6. Техногенні небезпеки. Класифікація. Запобігання. Ліквідація наслідків; 7. Соціально-політичні небезпеки. Небезпеки економічної діяльності).

Змістовий модуль 3. Менеджмент з безпеки та захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій (8. БЖД в умовах надзвичайних ситуацій. Надання першої долікарської допомоги; 9. Менеджмент безпеки. Правове забезпечення та управління БЖД).

Реалізація цієї програми дозволяє оптимізувати процес навчання з дисциплін циклу БЖД і забезпечує гармонійний розвиток усіх складових професійного становлення. При цьому необхідно враховувати, що завдання навчання можуть змінюватися, а навчальний матеріал періодично переглядатися і обновлятися, у зв'язку з безперервним розвитком науки і техніки. Тому в структурі модуля закладені інваріантна (постійний базовий компонент) і варіативна частини, зміст яких залежать від організації міжпредметних зв'язків та затвердженого у навчальному закладі робочого навчального плану. БЖД викладається у Вінницькому відділенні Київського фінансово-економічного коледжу на II курсі, коли студенти паралельно вивчають дисципліни циклів суспільно-гуманітарної, природничо-математичної та економічної підготовки: філософію, соціологію, математику, економічну теорію тощо.

Процес підготовки до безпечної життєдіяльності передбачає не ізольоване дотримання і розвиток принципів БЖД, а їх тісну взаємодію і духовне вдосконалення особистості, її світогляду та професійної компетентності. Підготовка до безпечної життєдіяльності студентів коледжу забезпечує накопичення знань про закони та правила розвитку і вдосконалення їх фізичного та психічного потенціалу, засвоєння в процесі навчання загальнолюдських цінностей духовного, морального та культурологічного порядку. В професійній підготовці студентів коледжу формування компетенцій з безпеки життєдіяльності досягається, в першу чергу, за рахунок реалізації принципу наступності у вивченні дисциплін циклу безпеки (безпека життєдіяльності, основи охорони

праці, охорона праці в галузі та цивільний захист) та проходження різних видів практики в умовах виробництва, а, також, дисциплін суспільно-гуманітарної та економічної підготовки. Отже, взаємозв'язок видів діяльності, включених у навчальний процес, досягається за рахунок єдності структурних елементів змісту і встановлення міжпредметних зв'язків, функціональної обумовленості видів діяльності, цілей змісту, єдності теорії і практики, способів і засобів діяльності, активізації та інтенсифікації навчального процесу.

Висновки. Навчання майбутніх фахівців економічних спеціальностей культури безпечної життєдіяльності вимагає критичного аналізу системи навчальних планів і програм, освітніх стандартів, а також створення принципово нових підходів до їх застосування. Умовами успішної реалізації моделі та методичної системи підготовки до безпечної життєдіяльності є вдосконалення концептуальної основи і фактологічного змісту курсу «Безпека життєдіяльності»; безперервний, послідовний, спадкоємний розвиток знань, умінь, навичок студентів у контексті формування культури безпеки як компонента професійної компетентності; комплексне використання інноваційних методів навчання; створення мотивації особливого емоційного фону, який акцентує увагу студентів на цілях і завданнях навчання в контексті вивчення безпеки життєдіяльності.

Литература

1. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Класс, 1996. – 308 с.
2. Николаева Т. А. Проектирование и реализация системы подготовки будущих инженеров к обеспечению безопасности жизнедеятельности : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Т. А. Николаева. – Брянск, 2004. – 693 с.
3. Типові навчальні програми нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праців галузі», «Цивільний захист». – К. : Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2011. – 72 с.

АННОТАЦИЯ

И. Н. Кобылянская. Формирование компетентности по безопасности жизнедеятельности будущих специалистов финансово-экономических специальностей.

Структурная реформа национальной системы высшего образования направлена на обеспечение мобильности, трудоустройства и

конкурентоспособности специалистов с высшим образованием, реализацию идей Болонского процесса. Традиционные формы профессиональной подготовки будущих специалистов экономических специальностей, которые будут работать в условиях нестабильности внешней среды на предприятиях и в организациях с нестабильной внутренней средой, не в полной мере отвечают современным требованиям общества.

В таких условиях ведущее место в структурно-логической схеме подготовки специалиста, способного решать сложные профессиональные задачи, занимает учебная дисциплина «Безопасность жизнедеятельности», использующая достижения и методы философии, биологии, физики, химии, социологии, экологии, экономической теории, экономики предприятий и т.д. В процессе формирования компетенций по вопросам безопасности жизнедеятельности обращается внимание на личностный аспект подготовки будущих специалистов экономических специальностей, у которых необходимо сформировать культуру безопасности, умения оценить среду обитания по обеспечению личной безопасности, безопасности коллектива, общества и способность к решению профессиональных задач, связанных с обеспечением сохранения жизни и здоровья персонала объектов хозяйствования, в условиях опасных и чрезвычайных ситуаций.

Ключевые слова: безопасность жизнедеятельности, компетентность, профессиональная подготовка, специалисты экономических специальностей, культура безопасности.

RESUME

I. N. Kobulyanska. Formation of competence of future life safety specialists finance and economics specialties.

Structural reform of the national system of higher education is focused on mobility, employability and competitiveness of specialists with higher education, implementation of the ideas of the Bologna Process. Traditional forms of professional training of future specialists in economics who will work in conditions of instability of the environment at the enterprises and organizations with instable internal environment, do not fully meet the requirements of modern society.

In such circumstances, training course "Life safety", that uses the methods and achievements of philosophy, biology, physics, chemistry, sociology, ecology, economics, economics of enterprises, etc., plays the leading role in structural-logical scheme, aimed at training of the specialist, able to solve complex profesional problems. In the process of competencies formation in the sphere of life safety, attention is paid to the personal aspect of training of future specialists in economics, who are taught the culture of safety, the ability to assess the environment, from the point of view of personal safety, collective, society safety and ability to solve professional tasks related to guaranteeing preservation of life and health of the staff, working at enterprises in hazardous conditions and emergencies.

Keywords: life safety, competence, profesional training, specialists in economy, culture of safety.